

PAPERS DE LA COSTERA

N.º 2 Xàtiva, Desembre 1982
Associació d'Àmics de la Costera

INDEX

INTRODUCCIÓ	3
ECONOMIA I SOCIETAT	5
EL DR. SIMARRO Y LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA: POSITIVISMO Y EDUCACIÓN, <i>Juan Ángel Blasco Carrascosa</i>	7
L'ESPAI SUBREGIONAL I LA COMARCA DE LA COSTERA <i>Pep Sorribes i Voro Verger</i>	17
LA COMARCA I L'AUTONOMIA <i>Lluís Aguiló Lúcia</i>	27
HISTÒRIA	31
LA NECRÓPOLIS DEL CORRAL DE SAUS Y LAS EVIDENCIAS DE UNA PRIMERA REVOLUCIÓN SOCIAL <i>J. Aparicio Pérez</i>	33
LA EXTINCIÓN DEL VALENCIANO EN LOS ARCHIVOS PARROQUIALES DE LA COSTERA <i>Alfonso Vila Moreno</i>	47
XÀTIVA: CONVENTO DE PREDICADORES <i>Tomás Echarte, O.P.</i>	55
EL PLAN DE ESTUDIOS DE 1798 PARA LA CIUDAD DE SAN FELIPE <i>Vicent Torregrosa Barberá</i>	67
ARQUITECTURA I URBANISME	77
XÀTIVA: EVOLUCIÓ URBANA <i>Ángel Martínez Baldó</i> <i>Ricardo Sicluna Lletget</i> <i>Toni Sbert</i>	79
L'ERMITA DE SANTA ANNA DE XÀTIVA <i>María González Baldoví</i>	93
ALGUNES CONSIDERACIONS CAP A LA RESTAURACIÓ DE L'ERMITA DE SANTA ANNA <i>Joaquím Sanchis Serrano</i>	107
TEXTS I DOCUMENTACIÓ	
DOCUMENTOS SOBRE LA PARTICIPACIÓN DE MONTESA EN LA GUERRA DE SUCESIÓN <i>Leandro Tormo</i>	113

L'ERMITA DE SANTA ANNA DE XÀTIVA

Mariano González Baldoví
1982

EL TERRITORI I LA LLEGENDA

El Pla de Xàtiva queda tancat al nord i separat de la Ribera per una serra de poca elevació, el punt més alt de la qual és un tossal cònic. Està coronat per una ermita dedicada a Santa Anna, basada per un pelegrinatge cíclic de la casa Borja. La forma geomètrica de la muntanya i l'estratègica situació la converteixen en punt de referència i identificació per als habitants d'una extensa àrea. Des del cim s'albiren més de cent quilòmetres pel nord i uns cinquanta cap al sud, i des del mar a la frontera amb Castella:

“El cerro de la Llosa se une con otros, y continúa hasta el monte cónico llamado de Santa Ana, que podrá tener como unos 100 pies de altura. Este monte es calizo, y en sus raíces se ven algunas conchas, y la almendrilla o brecha que va a Moncada y otras partes, y en menos de una hora se llega a su cumbre, donde está la ermita de Santa Ana, y una de las mejores vistas del reyno. Por el mediodía, se presenta la huerta de San Felipe, la ciudad, el castillo y los montes que cierran al horizonte, saliendo sobre estos Mariola a la derecha, la izquierda Benicadell y más lejos Serrella y Aytana; por el oriente se ven los arrozcos que rodean el monte del Puig, y más apartados, los montes de Barcheta y Valldigna; por el norte, se extiende la vista hasta el de Benicassim y Desierto, quedando entre ellos el punto de observación los de Portaceli y Murviedro, Valencia, su albufera, muchos pueblos de la Ribera y el caudaloso Xúcar; por poniente, en fin, se ve el calle que continua hasta el puerto de Almansa y la multitud de montañas de Enguera.”¹

Tan excepcional talaia, amb el complement d'una font propera, ha cridat l'atenció des de la prehistòria, fins al punt que ja a l'Edat del Bronze hom detecta la presència d'un poblat a la vessant septentrional. Les fonts han estat sempre especialment venerades, per ser l'aigua element indispensable per a la vida; és per això que les primeres habitacions humanes i els posteriors nuclis urbans se localitzen on les hi ha, considerant-les màgiques i sagrades. No és aquest l'únic cas en el qual trobem una correlació entre l'existència d'aigua i l'antropònim Anna: per terres de Castelló hi ha un riu d'eixe nom, i un dels paratges del país més rics en fonts i brolladors, es diu Anna, està molt a prop de Xàtiva i pertany als Borja.

A banda d'aquest hipotètic vincle amb l'aigua, signe de fertilitat i de vida, Santa Anna és per als jueu-cristians també símbol de la fecunditat i de l'esterilitat vençuda. Roiç de Corella escrigué una hagiografia en la que es pot detectar la influència del Llibre del Tresor de Bruneto Latini, elaborada més, a partir dels poders que la devoció popular li adjudicava, que de notícies sobre la santa, tan escasses al Nou Testament. La dona que desitjava tenir descendència l'invocava així:

“A Vós, gloriosa mare de la Reyna de misericòrdia [...] suplique [...] siau singular advocada mia, suplicant la Magestat que vostre nét, Déu eternal e de sacratíssima filla vostra, Mare sua, gire los ulls de la misericòrdia, rosant ros de fecunditat, de

¹ CAVANILLES, Antonio Josef. “Observaciones sobre la Historia natural, Geografía, Agricultura,

población y frutos del Reyno de Valencia”. Madrid, 1795.

gràcia en la mia estèril voluntat [...] suplicant a la sua excel·lenta Magestat, donar a mi, indigna pecadora, fruit de matrimonial generació.”²

Des del primer moment, l'ermita degué de constituir un lloc d'atracció per al fidel. El flux de circulació de peregrins ha deixat petjades en la toponímia. Tres camins, que van de Castelló de la Ribera, Manuel i Xàtiva al santuari, es diuen de Santa Anna. De les dotze portes de la muralla de Xàtiva, el nom de les quals ens ha arribat, la de Santa Anna és l'única que anul·la el nom referencial més proper i lògic. És a dir, per a un xativenc la porta i el camí “no conduïen” a Sorió o La Llosa, sinó a Santa Anna.

D'altra part, el monument ha assolit tal força com a signe d'identitat que és emprat per a localitzar llocs geogràfics:

“La única noticia que de la ocupación humana de este término (Sallent de Xàtiva) en la antigüedad nos ha llegado es el hallazgo, al N.O. de la ermita de Santa Ana de un vaso ibérico.”³

Text d'Enric Pla Ballester en la Enciclopedia de la Región Valenciana en el que, per a situar la troballa, substitueix l'element de referència més important, és a dir, el municipi, per l'ermita, a poca distància de la fita del terme de Sallent. Un altre exemple significatiu ens el proporciona l'article d'Eduard Bort en el Levante del 20 de Març de 1982, en el qual al ressenyar el monuments i llocs d'interés de Castelló de la Ribera cita:

“Dentro de la misma población se hallan las ermitas de Santa Bárbara y de la Sangre de Cristo, y fuera de la ciudad la ermita de Santa Ana”.

Error administratiu que no palesa més que, per als castelloners, Santa Anna forma part del seu paisatge familiar.

Una de les estrofes de l'U de Xàtiva palesa la importància que per al llaurador ha tingut el tossal, com a punt d'informació meteorològica:

Quan Santa Anna s'encapota
i Vernissa es capell,
llaurador, si estàs en l'horta
torna a casa i fes cordell.

A Xàtiva, on tantes tradicions s'han perdut, una de les poques llegendes conservades a la memòria col·lectiva, de llunyanes analogies platòniques, es refereix a Santa Anna, i fou recollida per Llorente i Tormo,³ en dues versions quelcom diferents. La més interessant i completa és la primera, que, suprimint allò d'anecdòtic, podríem sintetitzar així: les dues muntanyes de Santa Anna i el Puig formaven una sola, on hi havia una Lorente ermita on es veneraven a la santa fecunda i a la Verge. El culte estava atès per dues ermitanes en continua brega. Fart el poble de sentir crits i remors que arribaven fins la ciutat, demanà la intervenció divina. Aleshores, d'un tall, van ser separades done, muntanyes i ermita. La fantàstica història, que espera una lectura atenta dels antropòlegs, no és sinó el mite d'una societat agrària que adjudica ambdues muntanyes un origen sobrenatural.

EL PUIG DE SANTA ANNA FINS LA RECONQUESTA

Encara que és poc probable que en època romana existira algun tipus de construcció, res no es pot afirmar sense unes prospeccions arqueològiques. Pels anys trenta, un pretès historiador va comunicar a Sarthou la troballa d'una inscripció llatina, inèdita fins aleshores, al mur nord de l'actual ermita, dit autor va publicar en “Datos para la Historia de Játiva”:⁴ El rigorós treball d'Agustí

² CORELLA, Roiç de. “La vida de la gloriosa Santa Ana”. Obra completa Ed. Miquel i Planas. Barcelona, 1913.

³ LLORENTE, Teodoro. “Valencia”. Valencia, 1887. TORMO, Elías. “Las Tablas de la iglesia de Játiva”. Imprenta Ratés. Madrid, 1912.

⁴ SARTHOU, Carlos. “Datos para la Historia de Játiva”. Tomo I. Imprenta Bellver. Xàtiva, 1933.

Ventura, *Játiva Romana*,⁵ va demostrar que dita inscripció mai havia existit. Per tant, mancats de tot document o indici que ho recolzen, la possibilitat de qualsevulla mena d'habitació o fortificació romanes només podem donar-la com hipotètica.

El mateix llatinista, en un article publicat fa poc en *Papers de la Costera*,⁶ creu en la possibilitat de que a Santa Anna hi haguera una torre vigia islàmica per a transmetre amb alimares a la ciutat la proximitat d'un perill, segons costum. Tanmateix, creiem que, la torre de Santa Anna era innecessària, puix el mateix paper podria fer directament la de les Salines de Manuel, visible des del castell de Xàtiva.

Quan en juny de 1240, Jaume I ve e corre-cuita a Xàtiva des d'Aragó, va triar precisament Santa Anna per a contemplar la ciutat i castell que cobejava:

"I al vespre, nos diguérem a don Rodrigo: —Prenguem uns trenta cavallers, car mai no hem vist Xàtiva, i la volem veure—. I anàrem al puig agut que hi ha devers el castell, i veiérem la més bella horta que mai haguéssim vist, de vila ni de castell, i que hi havia més de dues-centes barraques per l'horta, les més belles que hom pogués trobar, i alqueries entorn l'horta, moltes i atapeïdes; i, a més, veiérem el castell, tan noble i tan bell, i una tan bella horta.

[...]

Llavors, anàrem a assetjar el castell des de la vega; i quan ens hi haguérem acampat, estigué amb nos don Rodrigo Liçana amb deu cavallers. I en anar-hi miràrem si aquell puig era bo i hi trobàrem una fontanella petita; i digué don Rodrigo que hi havia poca aigua per a la host, i nos li diguérem que deia veritat".⁷

Caldria fer una anàlisi crítica del text, tot i comparant-lo amb la versió conservada en un català més arcaic, per tal d'assegurar-nos que, en efecte, fa

referència a Santa Anna. Diu l'ignorant cronista en el manuscrit de Poblet: "A aquell coyl agut qui és part del castell", és a dir, separat, no formant part d'ell, frase que, en principi, igual podria referir-se a Santa Anna com a Vernissa. Nosaltres, però, rebutgem la segona possibilitat amb els següents arguments:

1. El rei venia de Morvedre, sembla més lògic que en arribar a Carraixet decidira pujar al singular tossal un poc a l'oest que aguaitava des d'Alzira, sinó és que el va enfilat directament.

2. Des del nord, Vernissa no ofereix el perfil d'un puig agut.

3. Per arribar a Vernissa tindria que haver travessat horta per territori desconegut i hostil.

4. És altament improbable que se li acudira pujar cap a una muntanya tan abrupta.

5. No hi ha cap font a Vernissa.

Aquestes raons ens fan inclinar-nos per identificar amb Santa Anna el puig agut citat al text, del que, d'altra banda, no es pot deduir l'existència de cap torre vigia i sí l'atracció exercida per l'original formació geològica, no sols per al natural, sinó per qui la divisa per primera vegada.

EL CULTE A SANTA ANNA EN EL SEGLE XIV

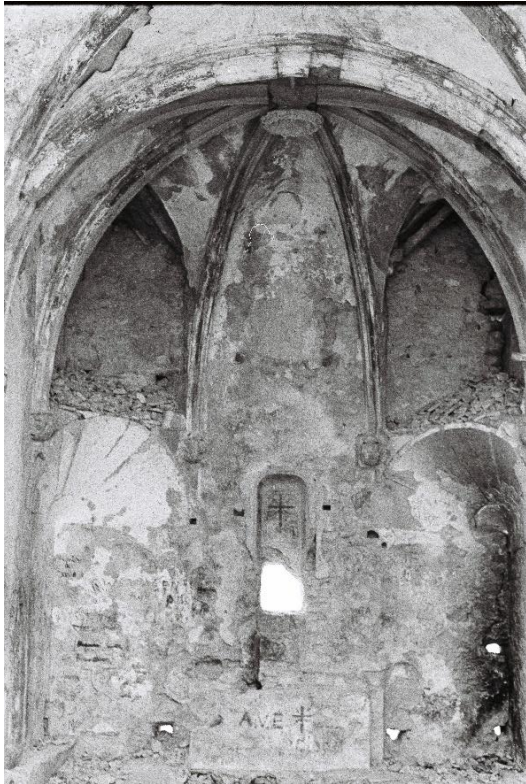
Fins ara, l'època de Santa Anna està conceptuada com del segle XV, sense que cap autor haja fet una revisió crítica i un estudi que confirme o no la veracitat de l'afirmació de Sarthou. Res tampoc sabem de l'existència d'una església anterior. La notícia ens la dona un document inèdit en el que es fa un inventari de parròquies, capelles, ermites i cases de camp, i que l'arquebisbe Fabián y Fuero va lliurar al comte de Floridablanca.⁸ Aquesta relació

⁵ VENTURA CONEJERO, Agustí. "Játiva Romana". Edita S.I.P. de la Diputación de Valencia, 1972.

⁶ VENTURA CONEJERO, Agustí. "La frontera del Xúquer". *Papers de la Costera* n.º 1. Edita Associació d'Amics de la Costera. Xàtiva, desembre de 1981.

⁷ Crònica de Jaume I, Llibre VI, n.º 318. Editorial Barcino. Barcelona, 1926.

⁸ "Relación del Arzobispado de Valencia". Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores. Año, 1790. Manuscrito 35. Madrid.

Absis huitavat amb trompes. Foto JMC

té, a més, l'interès de fer palesa un extraordinari floriment del culte a santa Anna en el segle XIV, als voltants de Xàtiva:

—En 1334, Pere Fuster, batle general d'Elionor de Castella, reina d'Aragó, alçà una capella en Montesa, dedicada a santa Anna.

—En 1336, Alfons II d'Aragó, va fundar en la capella que ja existia al Castell Menor de Xàtiva, un benefici sota la invocació de la santa. Aquesta capella és citada en la Crònica de Viciàna.

—En 1359, Joan Rosselló, rector de Senyera, va obtenir llicència per a celebrar durant dos anys fora de l'església titular de la parròquia, dedicada a Santa Anna.

—En 1375, a Francesca Ripoll li va ser concedit permís per a celebrar en l'església de santa Anna de Benimeixís, lloc avui despoblat a dos quilòmetres al N.E. de Senyera.

Façana i primera crugia esfondrades. Foto JMC

—Per últim, al nomenar la Partida de Santa Anna de Xàtiva diu:

“La Hermita con invocación de santa Ana y casa contigua para el hermitano: esta hermita estaba erigida en el año mil trescientos setenta y siete, y se dio título de administrador y recaudador de las limosnas de la hermita de santa Ana de Xàtiva al boticario Berenguer Zaráñana, en el mismo año”.⁹

Malgrat que la relació és tan tardana, ens inclinem a acceptar, en general, les dades que aporta, perquè, en principi, no hi ha cap motiu per a sospitar que falsifica la veritat, i perquè en aquells casos que l'autor ignora la data exacta, es limita a donar la més antiga per ell coneguda. Així, doncs, de l'estudi del text podem deduir:

-Una sobtada devoció a Santa Anna a la rodalia de Xàtiva en el segle XIV, l'origen de la qual ens és desconegut. (Recordem que també a Manuel l'església està dedicada a la santa des d'antic).

⁹ Id.

-Abans de 1377 ja hi havia una ermita damunt del mont cònic de la qual deu procedir un tros de capitell trobat a la vessant S.O. i avui recollit i conservat al museu de La Llosa. L'advocació a santa Anna és anterior, doncs, a la construcció de l'edifici tardo-gòtic actual. És a dir, el Borja que va costejar aquest darrer, no feu sinó reedificar el preexistent, potser per estar dedicat a una tradicional devoció familiar.

DESCRIPCIÓ DE L'ERMITA

El temple és un edifici rectangular de façanes cegues i compactes tractades amb austeritat, sense cap concessió decorativa, només interrompuda pel ritme dels contraforts, massa prims, que substitueixen als primitius. Té la coberta dentada, fet tan extraordinàriament insòlit fora d'Occitània, que fa pensar en una reforma de l'original a dues aigües. Els murs, als que encara hi ha els metxinals de l'encofrat, són de pedra viva i morter, excepte les lligades cantoneres del capcer, de carreus molt ben aparellats. L'orientació nord-sud, amb l'entrada en aquest darrer punt, és premeditada perquè la façana done a la ciutat. La porta, seguint la tradició de l'arquitectura catalana era de dovelles llises semicirculars, emmarcada per una arquivolta sostinguda per caps d'àngels i protegida per un ràfec o voladís.

La nau és quasi tan ampla com alta, de tres voltes de creueria i absis. Cada tram està separat del següent per arcs torals de mig punt peraltats. Tant aquests com els nervis, també de mig punt, es recolzen sobre permòdols encastats a mitjan altura de la nau, de manera que s'eviten les columnes adossades que trencarien la netedat del parament. No hi ha formers, sinó que simplement es recull en arcs ogivals que intersecten els murs. El capcer,

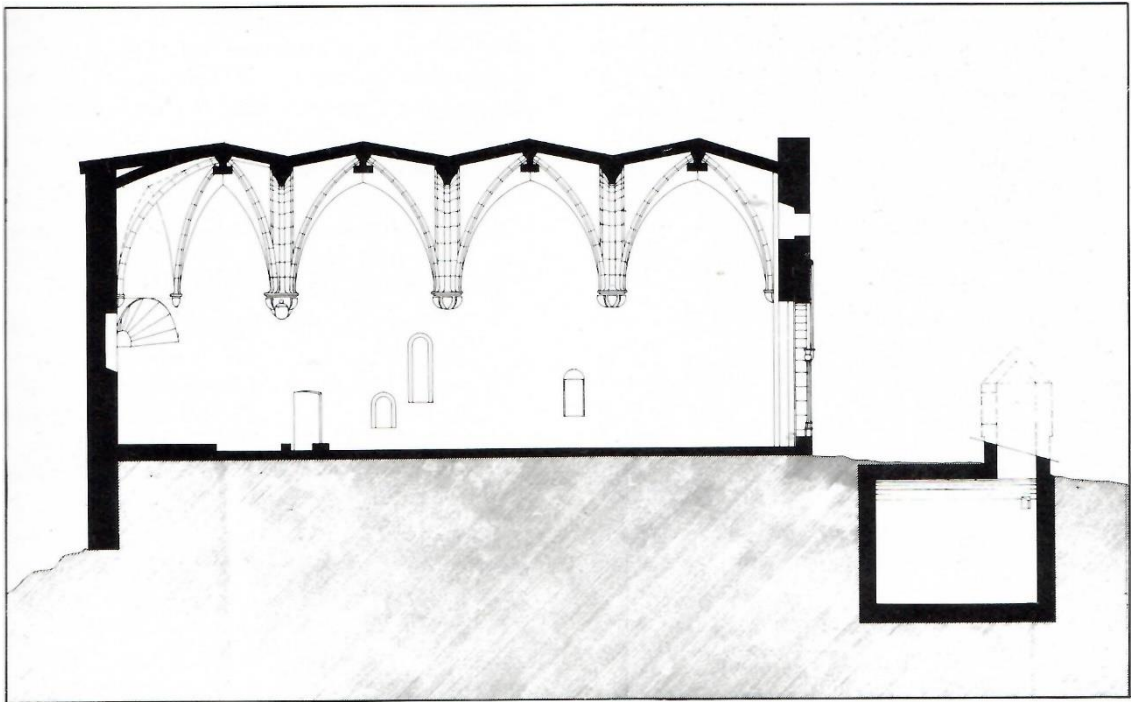
exteriorment pla, fou resolt al interior com un absis, tot i adaptant l'espai quadrat a l'octògon mitjançant trompes semicirculars de dovelles llises, solució emprada des del romànic. El primer arc de la nau descansa sobre àngels que porten l'escut reial d'Aragó i de Xàtiva, tema que repeteixen els permòdols centrals de l'absis, alternant els motius heràldics. Més tard, a la tercera volta es va afegir un cor sobre arc carpanell, tancat amb un ampit de guix calat. Segons Sarthou, els florons de les claus representaven: a Santa Anna; escut d'un eclesiàstic Borja-Gil d'Oms, la Verge amb el Xiquet i Sant Miquel. Avui el primer s'ha esborrat i el quart ha desaparegut.

ESTIMACIÓ ESPACIAL I SIMBÒLICA

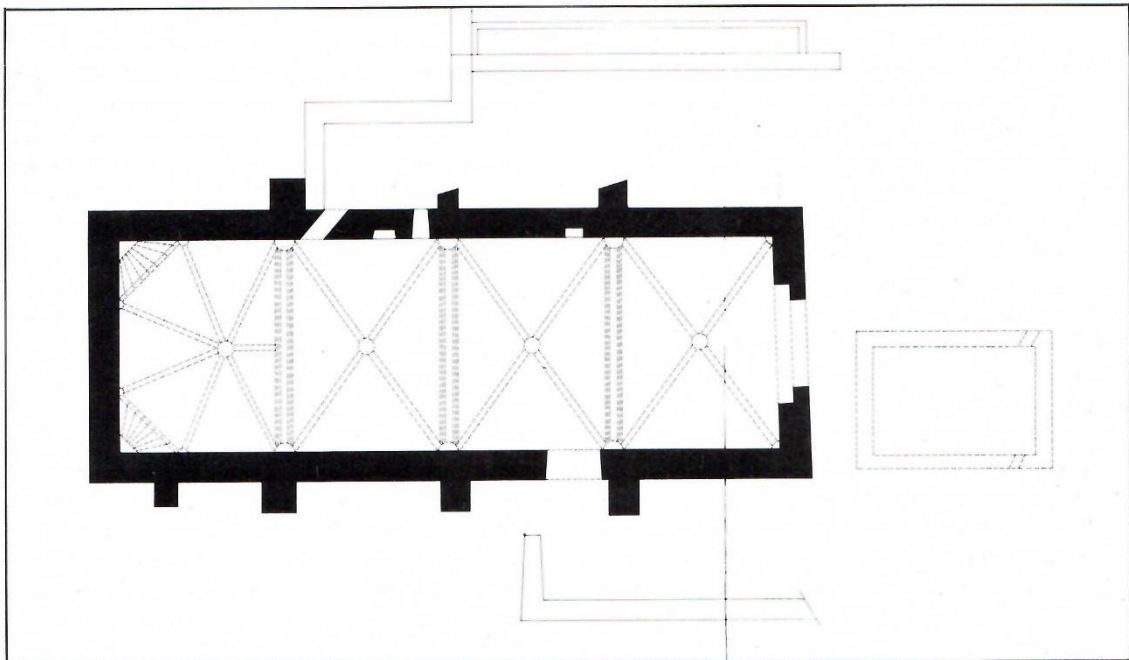
L'ermita de Santa Anna és, sens dubte, el més intel·lectual dels espais gòtics conservats a Xàtiva. L'eix longitudinal de l'edifici està tallat per tres plànols transversals, definits per la presència rotunda dels arcs torals, que creen un ritme visual similar al que generen els arcs perpanys en les construccions del XIII i XIV. L'espai està concebut de dins cap a fora, de manera que els murs i les cobertes no són més que l'embolcall de l'harmonia interior cercada mitjançant les mides i proporcions preestablertes. Així, prenent com a base el pam i com a mòdul regulador el número 6, el mestre d'obres va traçar cada volta amb la relació pitagòrica més senzilla: 3, 4, 5, respectivament per a l'amplària, la secció transversal i la diagonal, descansant el plement a 30,6 pams del terra, és a dir, cinc voltes el mòdul, més una fracció que és igual al peralt de l'arc.¹⁰ D'aquesta manera, la prolongació imaginària de cada bisectriu és un cercle tangent al sòl, i cada creueria, sense deixar de suggerir un espai esfèric,

¹⁰ El jeroglífic del número nupcial de la República de Platón, assigna a un cicle lunar les còpules fèrtils, i resol el problema amb una construcció entre sòlids amb l'expressió $3^2+4^2=5^2$. (Citat per Matila C. Ghyka en "El número de Oro. I, los Ritmos". Editorial Poseidón, Buenos Aires, 1968).

En aquest passatge platònic trobem una relació entre uns números, precisament dels que es va fer servir el constructor de Santa Anna, i la fecunditat. Encara que és molt probable que siga casual, és també suggeridor.

Secció longitudinal. Autor, Joaquim Sanchis Serrano

Planta de l'ermita. Autor, Joaquim Sanchis Serrano

ha estat premeditadament alleugerada amb l'imperceptible peralt, que anul·la la sensació d'esclafament que produiria a l'espectador per les seues dimensions tan reduïdes

Els murs, mancats d'elements adossats que pertorben la lectura immediata, dirigeixen l'interès a l'absis, on es concentra tot el moviment conferit per les trompes, les nervadures i la decoració escultòrica dels elements portants.

Les claus, no totes del mateix pedrapiquer, podrien tenir un valor més enllà del purament iconogràfic religiós. Les dues primeres es justifiquen a elles mateixes, però la tercera i la quarta, no. És cert que la Verge amb el Xiquet es representen sovint junt a Santa Anna, però no totes les representarien en una sola escena. D'altra banda, Sant Miquel és una de les devocions borjanes, en companyia de Santa Anna i la Mara de Déu de les Febres, però totes quatre plegades manquen d'un fil argumental que les relacione. En veure-les, se'ns acudeix la tradicional representació del Braç Reial i Eclesiàstic a les Corts, el que no deixa de ser una possibilitat entre altres.

Encara més inexplicable és la presència d'un canal transversal que forma un quadrat perfecte amb el capcer i els murs laterals. Les vores estan fetes de pedra i el llit de maó, massa ample per a ser ancoratge d'una barana que tancara el presbiteri, poc profund per a conduir l'aigua pluvial des d'una vessant al col·lector general de l'aljub, i funcionalment perillós per a estar descobert.

Un darrer detall torbador, del que ningú s'ha ocupat fins ara, és el relleu inacabat i quasi esborrat pel temps, i que la gent diu fet per un cec, a les lligades cantoneres del mur nord. És un enèrgic perfil masculí, d'una persona entre cinquant i seixanta anys, sens dubte un

retrat, que per la factura podem qualificar de renaixentista. Amagat en el lloc més humil del monument, sembla la signatura orgullosa de l'ignorat mestre d'obres, hipòtesi per demés suggestiva.

CONSTRUCCIÓ I DATACIÓ DE L'ERMITA

“Sin necesidad de ajena instigación he buscado inútilmente en el archivo municipal la confirmación del presunto origen del artístico ermitorio. Por el archivo que fue quemado en 1707, y entre los escasos manuscritos que escaparon a la real venganza de Felipe V, no aparece dato alguno referente al tema que nos ocupa.”

Va anotar Sarthou.¹¹ Per la meua part, he d'afegir que tampoc he trobat cap esment en l'Arxiu de la Col·legiata, entre la documentació catalogada fins ara. És de desitjar que alguna de les caixes entre els centenars que hi ha per obrir a hores d'ara, guarde la notícia, que, recollida per un futur investigador, li permeta abandonar el terreny hipotètic en el que per força em veig obligat a moure'm.

Si existeix una ermita documentada en 1377, i l'actual no correspon als pressupostos formals i estètics d'eixe període, cal pensar en la substitució de l'edifici primitiu per deteriorament de la seua fàbrica. Segons el costum de l'època, la ciutat era patrona de l'ermita i encarregada de la seua cura i atenció a través del recaptador d'almoines i administrador, i de l'ermità que vivia en la casa adjacent. Per tant, és poc probable que el temple tres-centista s'enfonçara per desídia i abandonament. Descartada aquesta possibilitat, i davant la manca de documentació, aventurem dues hipòtesis com a causes de la destrucció

- a) Un incendi, freqüent en aquell temps en què les cobertes eren de fusta.
- b) Un terratrèmol.

¹¹ SARTHOU CARRERES, Carlos. “Las ermitas góticas de Játiva”. Xàtiva, 1923. Text idèntic al publicat en un ABC de 1922.

De la primera possible causa no tenim cap indicati, però sí de la segona. Xàtiva està situada en una zona de relativa activitat sísmica. En 18 i 25 de desembre de 1396 es registraren sengles terratrèmols d'intensitat IX en l'escala de Mercalli. De bell nou varen haver altres dos en 1518 i 1519, aquesta vegada de grau VIII.¹² Qualsevol dels quatre era prou per a destruir l'edifici, encara que soc conscient que no necessàriament va haver d'ocórrer així. És evident que podria haver-se ensulsi a finals del XIV, refer-se i tornar a caure en el primer quart del XVI, però també ho és que l'actual ermita, per les seues característiques formals, no és una construcció bastida als voltants de 1400. Els fenòmens sísmics de 1518 i 1519 ens semblen, doncs, dins del terreny de l'especulació, molt més ajustats en el temps, tot i tenint en compte que coincideixen amb dos importants successos històrics que augmenten la versemblança de la hipòtesi i que retardarien uns quants anys la reconstrucció del santuari: la breu pesta iniciada a València, la incidència de la qual a Xàtiva no és coneguda i, sobretot, el començament de la Germania.

En una reconstrucció dels fets, podem imaginar la fàbrica damnada pel sotrac sísmic, que va obligar l'ermità a baixar a la ciutat, la qual, en ple conflicte social, que abocaria al poc en guerra civil, i més tard, endeutada per les multes imposades per la virreina, degué tardar alguns anys en disposar de quantitats suficients per a atendre la destruïda ermita. En aquestes circumstàncies, un Borja

mamprèn la tasca d'alçar de nou el desaparegut santuari.

Mai ha pogut ser desvetllat el nom del mecenes que va posar el seu escut en lloc tan preeminent de l'ermita. S'ha dit que podia haver sigut Roderic de Borja en els seus anys de cardenal i vice-canceller, però ho creiem poc probable perquè:

Clau de volta amb l'escut eclesiàstic Borja d'Oms. Foto JMC.

1.- No hi ha documentació que ho recolze, i això és estrany en un personatge tan analitzat pels historiadors.

2.- Roderic de Borja va afegir un quarter al seu escut per a donar més llustre al seu cognom, segons es desprèn del document trobat per Isidre Fourrat i publicat per Bertaux:¹³

“Armes e senyal de Borja sens altra mixtura, ço és, tres barres grogues e tres negres a la una part, e l'altra bou, segons hui les fa lo dit reverendíssim senyor cardenal”¹⁴

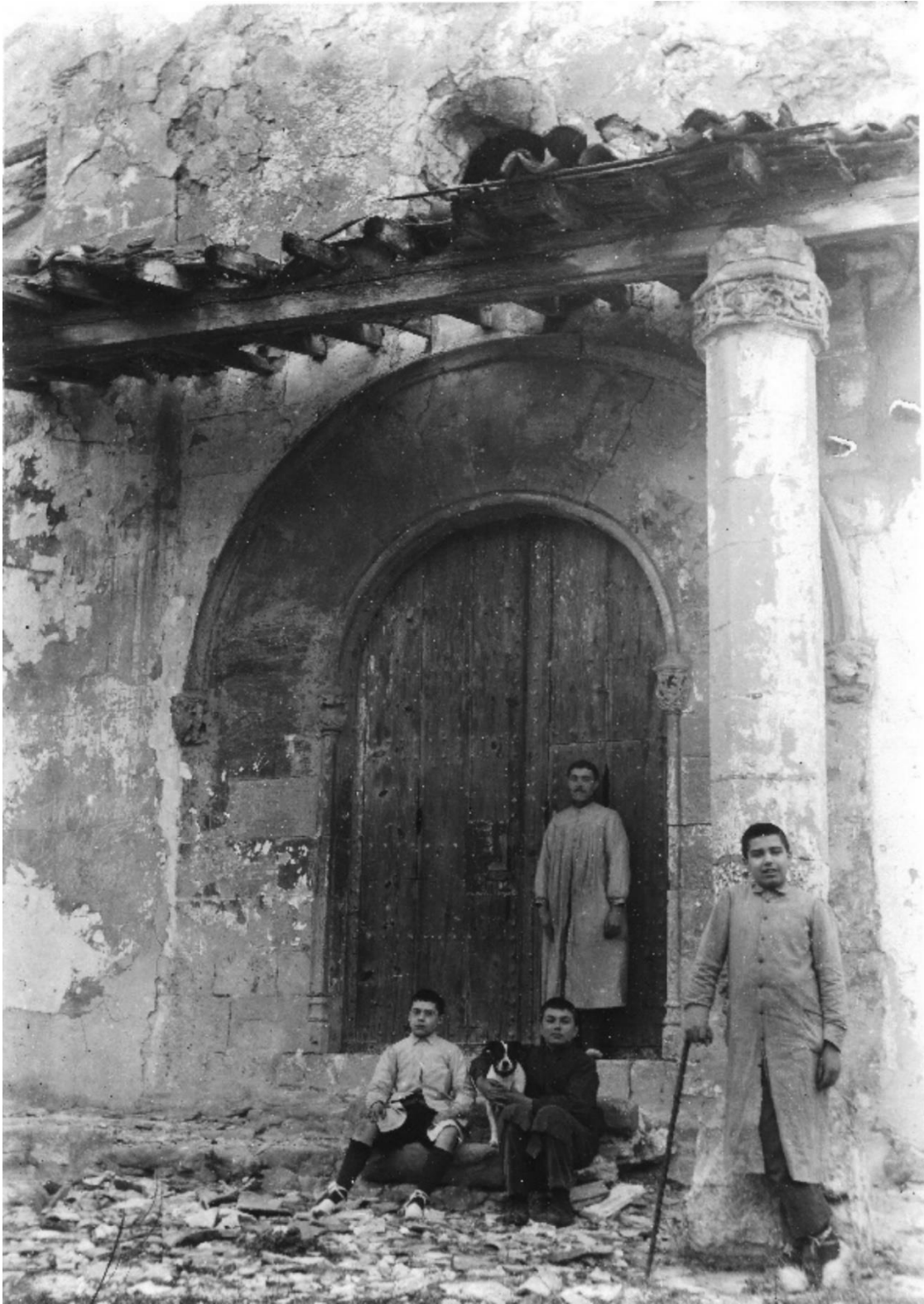
Difícilment hauria permès no timbrar-lo correctament, sobretot si en la porta del Palau del carrer de l'Ardiaca, anys abans, s'havia ocupat de deixar constància de la seua dignitat.

¹² GALBIS RODRÍGUEZ, José. “Catálogo sísmico”. Madrid, 1932. FONTSERÉ, Eduard i IGLESIAS, Josep. “Recopilación de datos sísmicos de las tierras catalanas entre 1100 y 1906”. Barcelona, 1971.

¹³ BERTAUX, E. “Monuments i souvenirs des Borgia dans le Royaume de Valence”. Gazette des Beaux Arts. Février 1908. 3er. Période. Tome XXXIX.

¹⁴ Compareu la descripció de l'escut amb el que feia Joana de Borja en el seu testament, cinc anys abans:

Ítem, do e leix a ma cara neboda Beatriu d'Arenós, muller del molt noble mossén Eximén Pereç d'Arenós, cavaller, tots los meus béns mobles, exceptant un drap d'or, ja usat, ab les bidaures, ab lo senyal de bou e de borges”. 20 de setembre de 1458. Arxiu de la Seu de Xàtiva. Carpeta 2ª, nº 44. Entre aquest any, el de la mort de Calixte III, i 1463m degué Roderic de Borja modificar el seu escut d'armes.

La portada, sota un ràfec recolzat en la columna d'una creu perduda. Foto anònima cap a 1900

3.- El floró blasonat de Santa Anna, si s'haguera fet en el segle XV, seria d'estil inequívocament gòtic, classificació que

qualsevol historiador de l'art rebutjaria amb un simple examen ocular.

Ventura Pascual va suggerir que podia haver sigut una donació de Miquel de Borja,¹⁵ perquè en altre dels florons i a la polsera del retaule hi ha representat aquest arcàngel. Oblida l'autor que sant Miquel és un tema iconogràfic freqüent als retaules xativencs, se'n conserven tres més, i que el retaule de Santa Anna, cremat en 1936, l'únic blasó que ostentava era el de la ciutat de Xàtiva, el que dificulta en gran manera relacionar-lo amb els Borja. D'altra banda, aquesta magnífica obra pictòrica va ser datada per Saralegui cap a 1450,¹⁶ i per Tormo als voltants de 1460;¹⁷ per tant, molt abans que s'alçara l'actual ermita, com veurem. Per últim, Miquel de Borja, en els documents publicats per De Roo és esmentat cavaller, i en cap moment es pot deduir que tinguera una dignitat eclesiàstica. L'escut Borja-Gil d'Oms, que

per la seua factura no pot ser del XV, està timbrat amb capell i una borla a cada costat (açò és imperceptible sense l'ajut d'uns prismàtics). Cal pensar, doncs, que pertanyia a un canonge, ardiaca o altra dignitat menor, de la branca d'Alexandre VI, sinó és que el pedrapiquer simplifica les borles per qüestió d'espai.

L'encàrrec va ser dut a terme per un mestre d'obres local, format en la tradició constructiva medieval. La combinació de la tècnica gòtica i l'interior resolt com espai civil; l'artificios llenguatge flamíger palès en la interpenetrabilitat de les nervadures amb els arcs torals i la sàvia modulació aplicada, donaren com a resultat un dels edificis més interessants i originals de la ciutat, que, sense deixar de ser gòtic, s'aparta dels models tradicionals.

Estat de l'ermita en 1976. Foto JMC

¹⁵ PASCUAL Y BELTRÁN, Ventura. "¿Cuál de los Borjas setabenses fundó la ermita de Santa Ana de Játiva?". Valencia Atracción. Año XXVI. 2.ª época n.º 202. novembre 1951.

¹⁶ SARALEGUI, Leandro de. "El maestro de Santa Ana y su escuela". Cuadernos de Arte. Instituto Alfonso el Magnánimo. València, 1949.

¹⁷ TORMO, Elías. Op. Cit.

El tractament escultòric en florons i permòdols, de distinta qualitat i factura, queda lluny de la plàstica de la capella borjana de la Seu, malgrat que empra el mateix repertori de l'àngel amb la cartel·la heràldica, com tornem a trobar en l'Hospital, sense que tinguem més nexa que ser tres mostres d'un tema ornamental tradicional.

No deixa de ser revelador l'estudi comparatiu del perfil de la secció de les dovelles dels arcs torals de Santa Anna, amb les de la capella del Castell, un segle anteriors, i les de l'Almodí, conclòs en 1548, però en el que en 1545 ja s'estava treballant. Les més antigues són característiques del gòtic, mentre que les de l'Almodí, que encara conserven un lleuger bombament, estan més pròximes a les de Santa Anna, de les quals semblen una evolució estilística renaixentista. És per això que, si són certes les hipòtesis apuntades més amunt, Santa Anna no degué començar-se abans de 1525, i podria ser immediatament anterior a l'Almodí.

La seua construcció caldria datar-la entre la fi de les germanies i 1545, amb les reserves que obliga l'absència de documentació.

INTERVENCIONS I NOTÍCIES POSTERIORS

Encara en el segle XVII li fou afegit el cor sobre un robust arc carpanell, la secció i proporció del qual són de resultats estètics dubtosos. Aquesta reforma va mutilar l'espai primitiu, trencant l'harmonia original.

No tornem a tenir cap notícia de l'permita fins al 1699, data repetida tres voltes en uns carreus conservats al Museu de la Llosa. Es tracta de quatre peces dels brancals de la porta, motllurades amb un

bocell amb inscripcions incises mig esborrades pel temps i els descantells.

Una d'elles no conserva petjades de lletres. En la segona, que pertany al brancal dret de la porta, amb prou feines poden llegir-se les poques paraules que, amb moltes reserves, transcriu:

JOAN BATISTE C _____
VING(UÉ) A SANTA _____
ANNA _____ PER CAUSA _____

La tercera, del brancal esquerre, està incompleta per la cara que donava a la façana, on sols resten aquests caràcters:

DEL ULL

Però també podria ser:

DEL VII

a manera de l'inici d'una data en números romans. Totes dues semblen fetes amb una eina improvisada per algú, gens pràctic en l'art lapidari.

Aquesta darrera duu un nom i una data gravats per altra mà, en la cara del brancal:

FR. AUGUS
TINUS
BELLA
EABA
1699 ¿...?

Agustí Bella era un frare agustí xativenc, ja vell aleshores, cronista de l'ordre, autor de la *"Vida del venerable y apostólico siervo de Dios el P.M. Fr. Agustín Antonio Pasqual"*.¹⁸

Però la inscripció més completa que ens ha arribat, malauradament tan irrellevant com les altres, és la conservada en el carreu més sencer, les mides del qual són, 0,69 m. de llarg, 0,345 d'alt i 0,29 de gros. El xamfrà cantoner fa 0,11, i 0,08 el diàmetre del bocell.

Per la cara estreta hom pot llegir:

¹⁸ Podeu trobar algunes dades més sobre aquest frare en l'article "Un succés curiós a la Xàtiva del Barroc" de Mariano González Baldoví, publicat en "Papers de la Costera", n.º 1. Desembre 1981.

Però sobre tot, a l'esmentat llibre que es conserva en la biblioteca del Convent de Consolació de Xàtiva.

DERA

CO

1699

I per la cara llarga, recaient a la façana:

MAIO 1699, VINO EL P

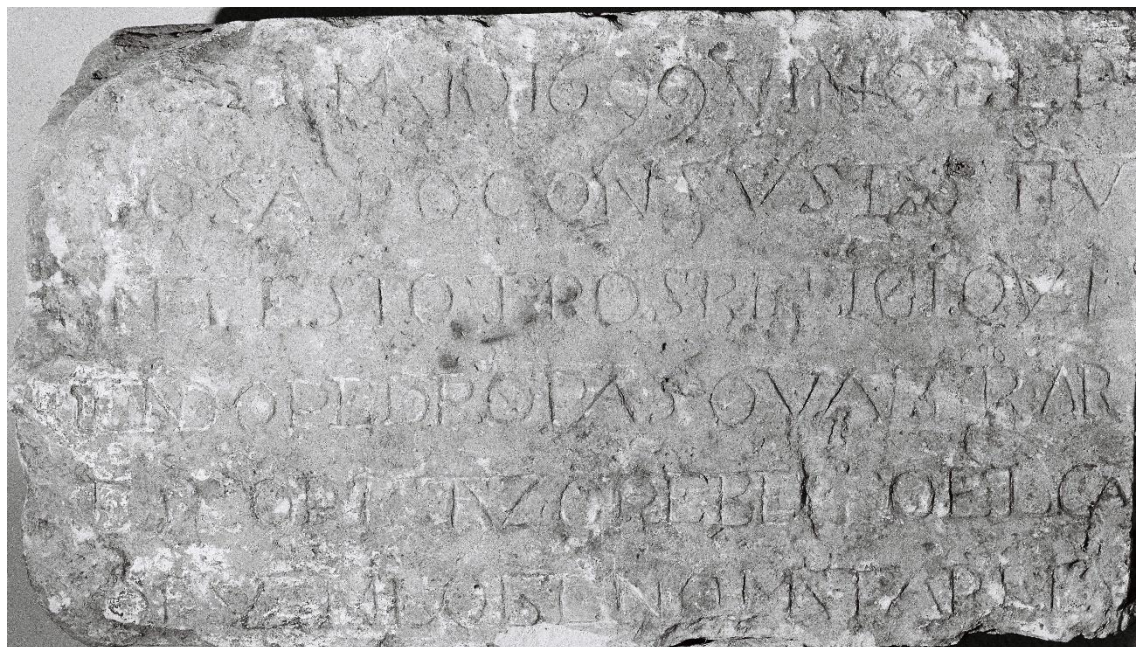
(G)OSALBO CON SIS ESTU

(DIA)ANTES I OTROS RELIGIO [SOS].QUE

RIENDO PEDRO PASQUAL TIRAR

(UN) ESCOPETAZO, REBENTÓ EL CA

(NÓN) DE EMILIO GIL ?. NO MATAN[DO]LE?

Inscripció existent en el brancal esquerre de la portada. Foto JMC. 1982

Són, doncs, inscripcions de caràcter votiu o fetes en ocasió de successos extraordinaris però sense importància per al tema que ens ocupa. L'existència d'aquests carreus, a més de documentar les mides exactes que possibiliten la reconstrucció de la porta, ens permet afirmar que no va ser desmuntada i robada com s'havia dit. Preocupat, però, per obtenir més informació i esgotar totes les possibilitats, el proppassat d'agost vaig recórrer els bancals de la part S.O., dos-cents metres avall de l'ermita. La recerca no fou inútil: hi són encara no sols les dovelles trencades de la porta, sinó també nervadures, de pedra i de guix (procedents del cor aquestes darreres), peces dels brancals, i un tros d'arquivolta. És a dir, ensorrada la creueria i façana, els materials varen ser despenyats vessant avall, on

encara avui estan i d'on probablement varen ser recollits els carreus amb inscripcions dels que tractem més amunt.

De vegades, Santa Anna va servir de sepultura d'algunes persones que així ho desitjaven, com en el cas que hem trobat d'una dona, de condició humil, el cadàver de la qual fou dut des de la ciutat a l'ermita:

“Dit dia, de llicència del doctor official, soterrar 4 en la ermita de Santa. Ana, de Teresa Cerdà, muller de Christòfol Santamaria. Morí ab intestat per no tenir, y es soterrà en assistència del prebere Josep Falcó, religiós del pare Sant Francés”.¹⁹ 1731).

No tornem a tenir notícia de l'ermita fins a 1748, any en el que els terratrèmols de març li produïren greus desperfectes:

¹⁹ Anotació del 28 d'agost de 1731. *Quinque Libri* 8, de 1730-1745. Arxiu de la Seu de Xàtiva.

“Hermita de Santa Anna: en dicha hermita que se halla en un monte eminente, se ha demolido enteramente la espadaña. Se arruynaron las bóvedas, arcos, texados i estribos para la formación de los arcos, el pórtico y los texados de la habitación del hermitaño por causa de los terremotos por estar antes de esto con bastante firmeza, sin embargo de ser obra antigua. El horno, refectorio, cocina, cuatro aposentos, el claustro del patio i las cavallerisaas de dicha hermita, estaban todas estas oficinas antes de los terremotos en parte maltratadas, y por la caída de dicha espadaña se aumentó la ruína”.²⁰

“Obra antigua”, per l’ambigüitat, i “claustro”, són dos termes que en el text poden donar lloc a confusió, sinó sabem el valor que tenien al segle XVIII. En un manuscrit de l’arquitecte Pina, que es conserva a l’arxiu del real monestir de Santa Clara, en el que fa una descripció del mateix, les hem vist emprades. La primera en oposició a la ornamentació aplicada a partir del XVII, és a dir allò antic és el gòtic. Claustre per a Pina vol dir galeria coberta, no necessàriament un espai quadrangular pel que hom pot circular.

D’altra banda, el text documenta una sèrie de construccions auxiliars de gran complexitat que demostren un intens ús de l’ermita pels fidels. Sembla suggerir també que la teulada era quelcom “a banda” de les voltes, no com ara, per la qual cosa, l’actual coberta dentada seria la solució adoptada per a eliminar pes de la fàbrica.

En les llistes de parròquia conservades en l’arxiu de la Seu, que es confeccionaven anualment en gener, ve censat Francesc Garcia en l’ermita de Santa Anna amb la seua muller i tres fills en 1748, i no torna a ser registrat de nou fins a 1750. Per tant, onze mesos després del terratrèmol encara no havien conclòs les reparacions, fetes amb uns criteris d’economia que, en poc de temps, posaren de nou l’edifici en perill: els contraforts es varen refer de maó, sense travada amb el

mur; degué ser suprimida l’antiga coberta a dues aigües sobre encavallada, posant directament les teules sobre el plement, farcit d’enderroc. Aquesta sobrecàrrega dels arcs produí unes espentes excessives per als febles contraforts, que acabarien obrint la fàbrica, com ara la veiem. Tan dolents foren els materials emprats que, ja en 1784 la construcció donava senyals de ruïna parcial:

“Visto así mismo otro memorial de Josef Carbonell y Michaela Juan, consortes, en que exponen: merecieron el honor de que esta ciudad, como a patrona de la hermita de Santa Anna les nombrase por sus ermitaños y que, contemplando faltarían a su obligación si dejasen de poner en su noticia que: la obra material de la habitación e iglesia de dicha hermita se halla en el más deplorable estado; aquella del todo inhabitable y ésta quasi arruinada; el frontispicio de la yglesia como sostenido con un palo y que, como los vientos son tan continuos y las aguas abundantes, se espera un estrago en toda la fábrica; que las puertas de la yglesia estan sin uso por el sentimiento del arco de la portada, las de la entrada principal destrozadas y todas las demás ventanas derrotadas con todo lo demás que refieren. Y que, aunque la solicitud y cuidado contribuye al reparo, no basta a la perfecta composición, si por esta Ciudad, como a su patrona, no se pone mano a la reparación que suplican.

Acordó el Ayuntamiento en su inteligencia que, los señores comisarios de obras dispongan que, con toda brevedad pasen los maestros albañiles y carpinteros a su reconocimiento, visura y tasación; practiquen de ello relación, y, juntamente con la que tiene actuada de las demás obras que se necesitan en alguno de los propios de esta ciudad. Y luego, respecto a haverse dado noticia por el señor síndico personero estar formado el pediminetto que, sobre el particular se estimó en el cabildo de 30 de enero último, a efecto de acreditar dichas obras por informativa para acudir al consejo, por facultad de extraer caudales para su prompta composición, se suspenda la presentada en justícia, y el abogado, por

²⁰ “Visuras de los daños causados por los terremotos en Casa de la Ciudad, iglesia, lonja,

almodín, templo de Santa Tecla y torre de San Vicente de la ciudad de Játiva”. AMX. Expt 2.558.

otrosí, pida se entienda la dicha información igualmente para con la dicha obra y reparos de la hermita de Santa Anna".²¹

La mecànica normal de funcionament dels ajuntaments d'aleshores preveïa que els regidors comissionats informaren en un proper capítol però, en aquest cas, no va ser així, per la qual cosa ignorem el pressupost dels mestres d'obres i les reparacions previstes

Ignorem la situació jurídica i econòmica en què van quedar les rendes i l'administració de l'ermita amb motiu de la desamortització, encara que, de la documentació posterior, podem deduir que li varen afectar, deixant l'Ajuntament de mantenir-hi un ermità, durant un llarg període, en el que, l'abandonat edifici, va patir els efectes de la descura. Quan en 1871, Ana María Micó, propietària dels banys públics de Santa Anna, va sol·licitar fer-se càrrec de la neteja i conservació de l'ermita, a canvi de setanta-cinc pessetes anuals de retribució, l'Ajuntament li va fer la concessió, estipulant que tenia que invertir en reparacions fins a cinc-cents pessetes, de les que es rescabalaria a raó de les esmentades setanta-cinc pessetes a l'any, senyal de que calia fer obra per una quantia considerable aleshores.

Creiem interessant transcriure la petició de la interessada, i el contracte subscrit, no sols per la informació que ens dóna de Santa Anna, sinó també per ser un model de què la Ciutat feia amb les altres ermites del seu patronat:

"Se presentó la exposición que copio: Muy ilustre señor: doña Ana María Micó y Pla, viuda de don Vicente Ferrandiz, vecina de esta ciudad, a vuestra señoría atentamente expone: Que es dueña de los baños ferrosulfurosos del monte de Santa Ana, ocurriendo frecuentemente que los bañistas que a los mismos concurren manifiestan vivísimos deseos de visitar la ermita que se halla construida en la cima del referido monte, bajo la misma invocación de Santa

Ana. Y comoquiera que por hallarse constantemente cerrada no pueden aquellos realizar sus piadosos deseos, la esponente se atreve a molestar la atención de vuestra señoría, haciendo presente que tomaría a su cargo la administración de la referida ermita y los terrenos a ella anexos, por la retribución de setenta y cinco pesetas anuales, con cuya suma se proporcionaba un recurso para atender a la conservación del edificio, encargándose, además, la esponente de su aseo y limpieza.

Por ello, pues, y en vista de la notoria utilidad que encierra la anterior proposición: Suplica a vuestra señoría se sirva conceder a la que dice, la administración de la referida ermita de Santa Ana y terrenos anexos a la misma, por la indicada retribución de setenta y cinco pesetas anuales. Y será gracia que no duda merecer de la rectitud de vuestra señoría.

Játiva 10 de junio de 1871.

Muy ilustre señor.

Ana Micó, viuda de Ferrándiz. Muy ilustre Ayuntamiento de esta ciudad de Játiva.

La corporación comisionó a los señores Requena, Catalá, Garí y Josa para que, tomando los antecedentes oportunos, informaran acerca de la conveniencia o inconveniencia de lo que se proponía y de las bases y condiciones que en el primer caso deberían establecerse, a fin de que en ningún tiempo quedasen perjudicados los derechos del municipio."²²

A aquesta sol·licitud la corporació va contestar set mesos després amb les següents, i lleonines condicions:

"Se da cuenta del estado del expediente instruido a instancia de doña Ana María Micó y Pla, viuda de don Vicente Ferrándiz, vecina de esta ciudad, en solicitud de la administración de la ermita de Santa Ana, propiedad de este Ayuntamiento, con los campos anexos a ella, en el cual, a consecuencia del decreto de primero de julio del año último, constan las condiciones bajo las cuales ha de cederse dicha administración, o sea, el nombramiento de ermitaña a favor de la expresada viuda doña Ana María Micó en los términos siguientes:

²¹ Libro de Actas Capitulares de 1784. Capítol de 16 de març. Ff. 62v-63r. AMX.

²² Libro de Actas Capitulares. Capítol de 3 de juliol de 1871. Ff. 121v-122r. AMX.

Àngel tenant amb les armes de la ciutat de Xàtiva, d'un permòdol de l'ermita. Foto JMC. Cap a 1976

1. Se nombra a doña María Micó Pla ermitaña de la ermita de Santa Ana.

2. Mientras desempeñe este cargo se aprovechará de los campos anejos y pertenecientes a dicha ermita.

3. La recurrente, acto continuo de encargarse del santuario, practicará en él las obras que el maestro municipal de la misma juzgue indispensables o convenientes, en las cuales no podrá invertir más de quinientas pesetas, reservándose el Ayuntamiento el derecho a la dirección de aquellas, o nombrar perito al efecto.

4. La mencionada ermitaña tendrá la obligación de invertir cada año, por vía de limosna, ochenta y siete pesetas y media en obras de reparación del mismo edificio, mientras el Ayuntamiento lo crea necesario, y cuando no, se invertirá la misma cantidad en el objeto que la corporación designe.

5. A fin de que en ningún momento pueda ponerse en duda la pertenencia de los campos indicados en la condición segunda y de que no se confunda con los campos de propiedad particular de doña Ana María Micó, se fijarán y amojonarán de un modo suficiente, a costas de ambas partes, y se hará constar de un modo claro en el documento

que el municipio crea conveniente, el número, cabida, situación, linderos y plantas de los indicados campos.

6. La cantidad que se invierta en las obras de que hace mención en la condición tercera, le será tomada en cuenta de la limosna de las anualidades que expresa la condición cuarta del la respecto de setenta y cinco pesetas anuales, hasta que quede reintegrada.

7. El cargo de ermitaña que se confiere a doña Ana María Micó no le da sobre el santuario y tierras anejas más derechos que los que tienen los demás ermitaños: Esto es, cuidar de la primera y utilizarse de las segundas durante el tiempo que lo desempeñe.

8. En su consecuencia el público podrá visitar el santuario y celebrar funciones en él cuando quiera, para lo cual deberá estar constantemente abierto.

9. El Ayuntamiento se reserva la facultad de revocar en todo tiempo y cuando lo crea oportuno el nombramiento de ermitaña que actualmente ostenta la recurrente. Si llega este caso, deberá la misma devolver son excusa alguna a los delegados de la corporación la ermita y los campos pertenecientes a la misma, sin que pueda alegar derecho alguno para retener la

Ciro i Tomiris, còpia d'un original de Rubens, erròniament considerat la Degollació de Sant Joan. Llenç que es va trlladar en 1873 de l'ermita de Santa Anna, actualment al Museu de l'Almodí.

una ni los otros. Pero, si no han transcurrido todavía los años necesarios para que quede reintegrada la cantidad que a su entrada invierta en obras, con la limosna que debe pagar, según la condición cuarta, el municipio deberá devolverle la parte de la tercera que quede por devengar.

10. Tanto al empezar como al cesar en el desempeño del cargo, se formalizará un inventario de los efectos pertenecientes al santuario.

11. La recurrente estará obligada a cultivar las tierras a uso y costumbre de buen labrador, reponiendo las plantas que se sequen. No haciéndolo así, deberá abonar los daños y perjuicios, perp no tendrá derecho, al tiempo de cesar su cargo, a reclamar las mejoras que haya podido hacer en las mismas tierras, sean de la clase que fueren.

En su consecuencia este Ayuntamiento nombra ermitaña o administradora de la ermita de Santa Ana a la supradicha doña Ana María Micó, bajo las condiciones antes espresadas, sin que por ello, ni por las obras

y mejoras que efectúe, tanto en el edificio como en los campos anexos y pertenecientes a la ermita, se le confiera derecho alguno ni al de resarcimiento de mejoras. Asimismo, se da cuenta de la relación suscrita por el albañil de esta ciudad don Francisco Rodenes, por la cual consta que doña Ana María Micó ha invertido en la recomposición de la ermita de Santa Ana cuatrocientas noventa y seis pesetas treinta y siete céntimos. Se decreta: Únase a su expediente y pase a la comisión especial para que informe lo que proceda, facultándola para que proceda a deslinde y amojonamiento señalado en la condición quinta bajo las cuales se concedió la administración de la ermita.”²³

Aquesta fórmula contractual palesa una preocupació per assegurar la conservació de l'ermita i alhora llevar-se la càrrega de a sobre, perquè, al que es veu, els temps no estaven per mantenir costums residuals. Aviat, doncs, comença a desmantellar-la. L'any següent de signat el contracte amb l'ermitana, decideix

²³ Libro de Actas Capitulares de 1872. Capítol del 20 de gener. Ff. 11v-13r. AMX.

baixar a la ciutat un quadre, amb el pretext de que no es faça malbé, i dipositar-lo en la Casa de la Ciutat, restaurar-lo i emmarcar-lo, el que no es va fer:

“El señor Requena manifiesta que en la ermita de Santa Ana, de la propiedad de este Ayuntamiento, hay un cuadro que representa la degollación de San Juan Bautista, de mucha dimensión y, en su concepto, de mucho mérito, el cual se halla muy descuidado; y con el objeto de que no se deteriore completamente propone que se coloque en esta Casa Consistorial, restaurándolo y colocándolo en su marco. Discutida la proposición, queda aprobada y se autoriza al señor Requena para que lleve a efecto este acuerdo.”²⁴

Aquest llenç, que en algunes publicacions de Sarthou figura com procedent de l'ermita dels Sants potser perquè fora traslladat des d'aquesta a la de Santa Ana, es conserva al Museu Municipal. Per a transportar-lo va ser desclavat i plegat de manera tan cruel i ignorant que va sofrir pèrdues irreparables en la capa pictòrica.

Malgrat la progressiva degradació i abandonament, Santa Anna va continuar sent una fita referencial per a la gent de les dues vessants de la muntanya. A les darreries del segle XIX, Rafael Comenge, novel·lista d'Alberic, tardo-romàntic, escrigué la història d'un roder de la Ribera publicada molts anys després, en la que situa una escena en l'ermita de Santa Anna. Llàstima que la descripció siga mínima, i a més, irreal.com

SANTA ANNA EN EL SEGLE XX

En 1909 l'ermita estava abandonada. L'Ajuntament, propietari del monument, havia fet deixament dels seus drets i deures. L'abat Pla, que va baixar el valuós retaule per a traslladar-lo a l'Exposició Regional de València, en concloure aquesta, amb bon criteri, el va disposar a la col·legiata, tot i que no pertanyia a l'Església. Oblidada d'uns i altres

començava per l'edifici la llarga agonia causada pel temps i la rapinya humana. Sarthou va publicar un article en un ABC de 1922, text del qual es dedueix que el cor ja s'havia ensorrat. La “Guía Oficial de Játiva” de 1925, així com una part del plement de la tercera volta. Dita fotografua ja havia estat publicada pel mateix autor en 1923 en “Ermitas góticas de Játiva”, amb text idèntic al de “La interesante ermita gótica de Santa Ana” en ABC.

Entre aquestes dades i 1950, més o menys, degueren enfonsar-se el imafrent i la tercera volta. Han desaparegut totes les dovelles de la porta; que per cert, en les il·lustracions sembla més antiga que l'ermita, conservant-se només els esmentats carreus dels brancals.

En 1977, l'Ajuntament de Xàtiva, que sempre havia tingut la propietat de l'immoble, el va registrar al seu nom, preveient la instal·lació d'un repetidor de televisió al cim del tossal.

En 1976, les barrinades de les obres d'instal·lació, ensorraren part del mur. L'escandalós procés, d'abast nacional, pot seguir-se en la premsa d'aquells anys i en les actes municipals. De resultes de la campanya periodística i les gestions oficials, que van deixar sol a l'Ajuntament de Xàtiva contra particulars, entitats culturals, la Comissió Provincial de Belles Arts i la Diputació de València, el Ministeri de Cultura va incoar expedient de declaració de monument a favor de l'ermita, en 5 de maig de 1978. El tràmit va quedar congelat pel desinterès municipal.

La nova corporació va reprendre les gestions en 1979, les quals varen donar fruit en publicar-se, en 1981, la declaració de monument d'interés provincial. L'any següent, la Diputació de València, a petició de l'Ajuntament, concedia una subvenció per a començar les obres de restauració, que en breu seran dutes en davant.

²⁴ Libro Capitular de 1873. Capítol del 23 de febrer. Ff. 26v-27r. AMX.